

नेपाली विज्ञानकथाको विश्लेषण

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा समाजिक शास्त्र,
सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको
स्नातकोत्तर द्वितीय वर्षको दसौं पत्रको
प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

सुनील पोखरेल

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर

२०६३

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

नेपाली विज्ञानकथाको विश्लेषण शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र नेपाली केन्द्रीय विभाग स्नातकोत्तर द्वितीय वर्षका छात्र श्री सुनील पोखरेलले मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । निकै परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको उहाँको यस शोधपत्रसँग म पूर्णतः सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका निम्ति सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६३/०७/२३

.....

शोधनिर्देशक
प्रा. राजेन्द्र सुवेदी
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा समाजिक शास्त्र सङ्काय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा समाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत विश्वविद्यालय क्याम्पसका छात्र श्री सुनील पोखरेलले त्रि.वि. स्नातकोत्तर तह (एम.ए.) नेपाली विषयको दसौँपत्रको प्रयोजनको लागि तयार गर्नुभएको नेपाली विज्ञानकथाको विश्लेषण नामक शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

१. नि. विभागीय प्रमुख, प्रा. घनश्याम उपाध्याय

२. शोधनिर्देशक, प्रा. राजेन्द्र सुवेदी

३. वाह्य परिक्षक, प्रा. डा. अभि सुवेदी

मिति : २०६३/०७/२८

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत नेपाली विज्ञानकथाको विश्लेषण शीर्षकको शोधपत्र मानविकी तथा समाजिक शास्त्र सङ्कायअर्न्तगत स्नातकोत्तर तह (एम.ए.) मा नेपालीको दसौँपत्रको प्रयोजनका लागि तयार पारिएको हो । समग्र नेपाली विज्ञान साहित्यकै अध्ययन, अनुसन्धान हुन नसकिरहेको सन्दर्भमा यो शोधपत्र तयार गरिएको छ । यो शोधपत्र मैले आदरणीय गुरु प्रा. राजेन्द्र सुवेदीको निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । एक नौलो र नवीनतम् विषयमा शोधपत्र लेख्न प्रेरणा दिई अध्ययन र अनुसन्धानकाक्रममा आइपरेका समस्याहरूमा उचित निर्देशन प्रदान गर्नुहुने श्रद्धेय शोधनिर्देशक गुरु राजेन्द्र सुवेदीज्यू प्रति म हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहन्छु ।

शोधपत्र तयार गर्ने सिलसिलामा आवश्यक सुझाव तथा सल्लाह प्रदान गरी मेरो हौसला बढाइदिनुहुने नेपाली केन्द्रीय विभागका नि. विभागीय प्रमुख प्रा. घनश्याम उपाध्यायज्यू प्रति म विशेष आभारी छु । त्यसैगरी यो शोधपत्र तयार गर्न मलाई प्रेरणा प्रदान गर्दै आवश्यक सामग्रीहरू उपलब्ध गराई सहयोग गर्नुहुने आदरणीय गुरुहरू सह. प्रा केशव सुवेदीज्यू र उप. प्रा . नेत्र एटमज्यू प्रति म हार्दिक आभार प्रकट गर्न चाहन्छु ।

मेरो जीवनको पठन पाठनमा हरदम ख्याल राखी यो अवस्थासम्म ल्याइपुऱ्याउनुहुने स्नेही आमा बुद्धिश्री पोखरेल तथा बुबा कैलाशचर पोखरेलप्रति म हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहन्छु । यो शोधपत्र तयार गर्दा विभिन्न सामग्री उपलब्ध गराउनुहुने तथा अङ्ग्रेजी सामाग्री अनुवाद गर्न सहयोग पुऱ्याउनुहुने स्नेही मित्र बलदेव पोखरेल विशेष धन्यवादको पात्र हुनुहुन्छ । त्यसैगरी यो शोधपत्र टाइप तथा साजसज्जा गरी अनुपम गुण लगाउनु भएका प्रिय साथी गिरीराज शर्मालाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु । त्यसैगरी विविध सामाग्री उपलब्ध गराई सहयोग पुऱ्याउने त्रि. वि. केन्द्रीय पुस्तकालय, ब्रिटिस काउन्सिल, अमेरिकन लाइब्रेरी, नेपाल-भारत पुस्तकालय, राष्ट्रिय पुस्तकालय लगायतका विभिन्न पुस्तकालयहरू प्रति धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहन्छु । शोधपत्र तयार गर्दा विविध कार्यमा सहयोग गर्ने साथीहरू सुनील अधिकारी, उत्तम पौडेल, सरिता भारती भाइ सुदील पोखरेल तथा प्रकाश सुवेदी आदि सबैलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

सुनील पोखरेल
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर
२०६३

विषयसूची

क्र.सं.

पृष्ठ

पहिलो-अध्याय शोध-परिचय

१.१ शोध-शीर्षक.....	१
१.२ शोध प्रयोजन.....	१
१.३ परिचय.....	१
१.४ समस्या कथन	१
१.५ शोधको उद्देश्य	२
१.६ शोधकार्यको औचित्य.....	२
१.७ सीमाङ्कन:.....	२
१.८ पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.९ शोध विधि:.....	४
१.९.१ सामाग्री सङ्कलन विधि.....	४
१.९.२ शोध विधि	४
१.१० शोधपत्रको रूपरेखा.....	४

दोस्रो-अध्याय विज्ञानकथाको सैद्धान्तिक मान्यता

२.१ 'विज्ञानकथाको' शब्दको व्युत्पत्ति.....	५
२.२ परिभाषा.....	७
२.२.१ पाश्चात्य परिभाषा.....	७
२.२.२. नेपाली परिभाषा.....	९
२.३. कथाको तत्त्वका आधारमा विज्ञानकथा	१०
२.३.१. कथावस्तु.....	११
२.३.२. पात्र.....	१३
२.३.२.१. मानवीय पात्र.....	१४
२.३.२.२ अतिमानवीय पात्र	१४
२.३.२.३ यान्त्रिक पात्र	१४
२.३.२.४ अन्यग्रहीय जीव.....	१४
२.३.२.५ मानवेत्तर पात्र.....	१५
२.३.३. संवाद	१५
२.३.४. परिवेश.....	१६
२.३.५. भाषाशैली	१७

२.३.६ उद्देश्य.....	१७
२.४. विज्ञानकथाको वर्गीकरण.....	१८
२.४.१. विषयवस्तुका आधारमा वर्गीकरण.....	१८
२.४.१.१. अन्तरिक्ष क्रियाव्यापार	१८
२.४.१.२. ग्रहीय रोमान्स	१९
२.४.१.३. सम्भावित सहरहरू.....	१९
२.४.१.४. अवसानका कथा.....	२०
२.४.१.५. वैकल्पिक इतिहासहरू.....	२०
२.४.१.६. प्रागऐतिहासिक कथाहरू.....	२१
२.४.२. धारणाका आधारमा वर्गीकरण.....	२२
२.४.२.१. आशावादी कथा.....	२२
२.४.२.२. निराशावादी कथा.....	२२
२.४.३. स्वभावका आधारमा वर्गीकरण	२२
२.४.३.१. ठोस विज्ञानकथा.....	२२
२.४.३.२. सरल विज्ञानकथा.....	२३
२.४.३.३. स्वैरकल्पनात्मक विज्ञानकथा.....	२४
२.५. विज्ञानकथाको विशेषता	२४
२.५.१. कथागत गुणयुक्त हुनुपर्ने.....	२५
२.५.२. वैज्ञानिक अन्तर्दृष्टियुक्त.....	२५
२.५.३. विज्ञान र प्रविधिमा भएको विकासमा आधारित.....	२५
२.५.४. काल्पनिकता	२५
२.५.५. भविष्यप्रति लक्षित.....	२६
२.५.६. परिवर्तित संसारको सेतु.....	२६
२.५.७. विषयगत मानवीयता.....	२६
२.५.८. यथार्थवादी साहित्य.....	२७
२.६. विज्ञानकथा सम्बन्धी केही गलत धारणाहरू	२७
२.६.१. विज्ञानकथाको स्वायत्तता.....	२७
२.६.२. विज्ञान साहित्य एक अन्तर्विधा	२८
२.७. निष्कर्ष.....	२९

तेस्रो-अध्याय नेपाली विज्ञानकथाको विकासक्रम

३.१. पाश्चात्य साहित्यमा विज्ञानकथाको परम्परा.....	३१
३.२. नेपाली विज्ञानकथा लेखन-परम्परा	३४
३.२.१. पृष्ठभूमि	३४
३.२.२. नेपाली विज्ञानकथाको इतिहास.....	३६

३.२.२.१. प्रथम चरण	३८
३.२.२.२. दोस्रो चरण.....	४०
३.३ निष्कर्ष	४२

चौथो-अध्याय

नेपालीका विज्ञानकथाकार र प्रतिनिधि कथाको विश्लेषण

४.१ शङ्कर लामिछाने (१९८४-२०३२).....	४४
४.१.१ आत्माको मीमांसा	४५
४.१.२. ऊ कसको हो ?.....	४८
४.१.३. माया नं. ६५३	५१
४.२ विजय मल्ल (१९८२-२०५६).....	५४
४.२.१. अन्तिम भोज.....	५५
४.२.२ प्रवेशनिषिद्ध देश	५८
४.२.३ इन्जिनियरको टाउको	६०
४.३ कविताराम श्रेष्ठ (२००४).....	६३
४.३.१ यान्त्रिक यान्त्रणा	६४
४.३.२ गिनीपीग.....	६७
४.३.३ अश्वत्थामा उवाच.....	७१
४.४ सरुभक्त (२०१३)	७४
४.४.१ हेल्लो ल्योत्से.....हेल्लो.....?	७५
४.४.२ एउटा प्रेमको कथा जुन घटित भएको छैन.....	७८
४.४.३ पदार्थहरूको गीत.....	८१
४.५ रमेश विकल (१९८५).....	८५
४.५.१ प्रेषण र प्राप्ती २०४५.....	८५
४.५.२ रोबोले सपना देख्न थाल्यो भने ?.....	८७
४.५.३ के ऊ साँच्चै स्वर्ग गयो ?.....	९१
४.६ गोरखबहादुर सिंह (२००८)	९३
४.६.१ क र ख	९४
४.७ विजय चालिसे (२००८).....	९६
४.७.१ प्रयोग/प्रत्यारोपण.....	९६
४.७.२ विज्ञानको कैदी.....	१००
४.७.३ प्रलयको तयारीमा.....	१०२
४.८ अमोद भट्टराई (अमोददेव भट्टराई) (२०२२).....	१०५
४.८.१ सिर्जना र दृष्टि.....	१०६
४.८.२. औलाको आँखा र साँग्रिलाको खोजी	१०९
४.९. रमेश खनाल (२००५).....	११२

४.९.१. रोबोटको मानवीय अस्तित्व.....	११२
४.१०. मदनमणि दीक्षित (१९७९).....	११५
४.१०.१. कच, शुक्र र देवयानी.....	११५
४.११. महेशविक्रम शाह (२०२२).....	११९
४.११.१. प्रकृति र मान्छे	११९
४.१२. गोविन्दप्रसाद 'कुसुम' (२०११).....	१२१
४.१२.१. वैज्ञानिक १३६ 'ए' को डायरी.....	१२२
४.१३. इन्दिरा प्रसाई (२०१४)	१२५
४.१३.१. नौ नम्बरकी	१२५

पाँचौं-अध्याय

नेपाली विज्ञान कथाकारहरूको प्रवृत्ति र नेपाली कथामा यसको योगदान

५.१ नेपाली विज्ञान कथाकारहरूका मुख्य विशेषताहरू :	१२९
५.२ नेपाली कथासाहित्यमा विज्ञानकथाको योगदान.....	१३६

छैठौं-अध्याय

६. उपसंहार	१३८
------------------	-----

सन्दर्भग्रन्थसूची

परिशिष्ट-क